

4. Данілов О.Д., Івашина Г.М., Чумаченько О.Г. Інвестування: Навчальний посібник,- К.: Видавничий дім „Комп’ютерпрес”, 2001,- 364 с.
5. Інформація Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Програми розвитку фондового ринку на 2011- 2015 роки» [Електронний ресурс] Режим доступу : [http://www.ssmc.gov.ua/\(S\(5gxhcc55apmx0my4kswc2q45\)\)/ShowPage.aspx?PageID=742&AspxAutoDetectCookieSupport=1](http://www.ssmc.gov.ua/(S(5gxhcc55apmx0my4kswc2q45))/ShowPage.aspx?PageID=742&AspxAutoDetectCookieSupport=1).

Одержано 13.12.12

УДК 32.001

О.Г. Боднаров, доц., канд. філос. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Політичне вчення Ібн Халдуна

В статті аналізується класична мусульмансько-правова думка Арабського Сходу викладена в практиці Ібн Халдуна «Мукадіма» (вступ).

«халіфат», «державна політика», «монархія», «політичний режим», «форма держави»

Класична мусульмансько-правова політична думка приділяла певну увагу змісту і суті мусульманської держави і розглядала халіфат як певний політичний режим і форма правління, основні свої зусилля вона зосереджувала на аналізі державного апарату і співвідношення влади крізь призму правового положення халіфа. Халіфат як форма держави, по суті справи, зводився до виконавчої влади і особисто голові держави - центральній фігурі всіх мусульманських політичних концепцій. На основі порівняння форм виконавчої влади та правового положення голови мусульманської держави на різних етапах його розвитку з політичними режимами в умовах інших держав мусульманська політична думка до XIV в. змогла розробити класифікацію форм правління, яка перш за все пов'язана з ім'ям відомого вченого Ібн Халдуна (1332-1406).

Відмінною особливістю вчень Ібн Халдуна про державу і політику, викладеного ним у відомому трактаті «Мукаддіма» («Вступ»), є об'єднання філософського та юридичного підходів до держави на загальному тлі історико-соціологічного аналізу. Перш за все він ставив задачу виявити «природні закони» становлення, розвитку і падіння держави, яке розглядав у якості показника, форми, критерію та прояву «цивілізації». Інша характерна риса його теорії полягала в тому, що вчений вивчав не ідеальну, а реально існуючу мусульманську державу вже тоді, коли правителі у своїй політиці далеко відійшли від принципів мусульманського права. На цій основі він зміг простежити історичну еволюцію халіфату і розробити оригінальну класифікацію форм правління.

За вченням Ібн Халдуна, будь-яке суспільство в силу природи самої людини має потребу в «стримуючому початку», яке призначене протистояти «природному» прагненню людей до агресії і взаємного винищування. Така примусова влада і відрізняє державу від простого «проводу» плем'ям і є показником рівня цивілізації, досягнутого тим чи іншим народом. Держава пригнічує членів суспільства, згуртовує племена в єдине ціле і здійснює примусову владу як по відношенню до своїх підданих, так і у зовнішній

сфері. «Внутрішня» сторона цієї влади заключається у всевладді правителя, здатного силою керувати підданими, реалізовувати закони, забезпечувати порядок всередині держави, збирати податки і формувати армію. Зовні верховна влада держави проявляється в її непокорі будь-якій іншій владі або примусу.

Державна політика Ібн Халдуна не обмежується одними правителями, а включає участь у ній всіх підданих. Тому і всі зміни держави пов'язані не просто із змінами становища голови держави, але всього суспільства в цілому. Сама держава має певні часові рамки існування, обумовлені віком трьох поколінь.

Протягом цього терміну воно проходить п'ять етапів розвитку: виникнення нової примусової влади замість колишньої; зосередження верховної влади в одних руках після того, як правитель розправиться з усіма своїми сподвижниками, що допомагали йому прийти до влади; розквіт держави, в якому панує порядок, спокій і впевненість; перехід до насильства і деспотичних методів правління для придушень опозиції; занепад і загибель держави.

Ібн Халдун не тільки розглядав питання про етапи розвитку держави в теоретичній площині, але і спробував застосувати свою теорію до аналізу історичної еволюції халіфату, його перетворення в монархію. Основною причиною такого перетворення він вважав кризу соціальних умов існування громади, коли в якості початку, об'єднуючого мусульман, «віру змінив меч».

В результаті, якщо спочатку халіфат був позбавлений монархії, то поступово форма правління мусульманської держави стала поєднувати в собі риси халіфату і монархії і врешті-решт перетворилася на монархію в повному розумінні. На думку Ібн Халдуна, мусульманська держава в своєму розвитку пройшла чотири етапи: повний («чистий») халіфат "праведних" халіфів; поступовий перехід до монархії при збереженні зовнішніх атрибутів халіфату, коли «віра» була поступово замінена «силою» при збереженні - це особливо важливо підкреслити - всіх основних цілей і функцій халіфа (тобто йдеться про зміну методів досягнення цілей, заради яких халіфат був створений), а «консультації» і договір халіфату поступилися місцем силі меча і деспотичним методам правління (від Муавії до початку халіфату Аббасидів); перетворення держави по суті в монархію при збереженні за ним лише назв «халіфат» (халіфат Аббасидів); розпад єдиної мусульманської держави і завоювання арабів іншими народами, коли держава навіть офіційно перестала іменуватися халіфатом і глава держави перестав бути муджтахідом.

Ібн Халдун виділяв три різновиди форм правління - «природну» монархію, «політичну» монархію і халіфат. Сутністю першої з них, на його думку, являється управління підданими виходячи лише з особистих корисливих спонукань правителя, його суб'єктивних оцінок і примх. Інакше кажучи, «природна» монархія - деспотичний режим особистої влади, не пов'язаний з якими-небудь, крім суб'єктивних, інтересами. На відміну від даної форми, для «політичної» монархії характерно таке правління, яке ґрунтується на раціональних, «розумних» критеріях, проведення політики захисту «земних» інтересів і протидії всьому тому, що наносить «шкоду» підданим. Ібн Халдун оцінив цю форму двояко: з одного боку, він підкреслював її позитивні сторони (здійснення «раціональної» справедливості), з іншого - критикував за те, що політика правителів при даній формі не пов'язана релігійними цінностями. Що ж стосується халіфату, то тут цей недолік усунуто, оскільки влада халіфа над підданими спирається на мусульмансько-правові основи і одночасно спрямована на захист віри і творення земних справ. Іншими словами, «законом» халіфату являються не суб'єктивні бажання правителя або суто «раціональні» принципи, а принципи священного мусульманського права, в яких - і тільки в них - ідеальним чином враховуються всі без винятку інтереси підданих, навіть такі, що не можуть бути зрозумілі раціонально. Природно, Ібн Халдун віддає перевагу халіфату, що поєднує в своїй формі як релігійні, так і земні цінності.

Якщо суверенітет монархії, на думку Ібн Халдуна, укладений в примусовій силі, нехай і «розумній», то суверенітет халіфату - в мусульманському праві, який уособлює вищу справедливість. Монарх - «чужий» для підданих правитель, бо він править, спираючись виключно на примусову владу, а халіф - «свій» глава держави, що спирається у своїй політиці на загальне переконання в справедливості мусульманського права. Політична теорія Ібн Халдуна стала тією вершиною, досягнувши якої мусульмансько-правова політична теорія, по суті, зупинилася в своєму розвитку. В період османського панування важко знайти хоча б одного мислителя, який додав би що-небудь до класичної розробки проблем халіфату і форм правління. Наука в цілому опинилась в руках богословів і глав релігійних сект, які були однією з опор офіційної влади, що виражала інтереси феодалів. Оскільки османська держава продовжувала зовні дотримуватися принципів мусульманського права, юристи визнавали законність цієї влади, закликали до покори їй і в своїх творах намагалися виправдати політику правителів штучними посиланнями на норми мусульманського державного права.

Навіть після перетворення мусульмансько-правової теорії держави у відносно самостійну наукову дисципліну, вона зберегла за собою елемент утопії, продовжуючи орієнтуватися на розробку насамперед форм «справедливого мусульманського правління» - свого роду ідеальної держави. Чимале значення мало й та обставина, що починаючи з XI ст. серед правознавців-сунітів утвердилася думка про «заборону іджтихада», тобто про припинення розвитку мусульманського права на раціональній основі юристами, і на початку «століття традиції» - «пов'язаності» правознавців висновками засновників правових шкіл та їх перших послідовників. Тому теорія халіфату аль-Маварді була визнана класичною і надалі не тільки не могла бути переглянута, але навіть скільки-небудь істотно доповнена або розвинена в своїх основах.

Список літератури

1. Игнатенко А.А. В поисках счастья: общественно-политические воззрения арабо-исламских философов средневековья. М., 1989
2. История политических и правовых учений: средние века и возрождение/ [Л.С. Васильев, В.Г. Графский, Н.М. Золотухин и др]; Отв. ред. В.С. Нарсесянц. М, 1986.
3. История политических и правовых учений. Под. общ. ред. В.С. Нарсесянца - М, Издательская группа НОРМА — ИНФРА. М. 1998
4. Чалоян В.К. Восток-Запад: Преемственность в философии античного и средневекового общества. 2-е изд. испр. и доп. М., 1979 г.

Одержано 01.11.12